

Očekujući napad hrvatskih snaga, “Skupština RSK-a” na izvanrednoj sjednici 8. veljače 1995. donijela je “Odluku o proglašenju stanja neposredne ratne opasnosti u ‘Republici Srpskoj Krajini’” (“Zapovijed Komande 2. pbr SVK...”, str. 220 – 222).

Ionako osjetljivom stanju na bihaćkom području i dodatnom pogoršanju odnosa između Hrvata i Bošnjaka na području Cazinske krajine prijetio je slučaj ubojstva zapovjednika HVO-a u Bihaću Vlade Šantića, koje su počinili pripadnici 5. korpusa Armije BiH, o čemu je riječ u dvama dokumentima Odjela za obavještajne poslove Glavnoga štaba SVK-a (“Obavještajna informacija Odelenja za obaveštajne poslove GŠ SVK...”, str. 307 – 309, 326 – 329).

Značajan sukob između Borislava Mikelića, “predsjednika Vlade RSK-a”, i Rade Tanjge, “ministra obrane RSK-a”, s Milanom Martićem predmet je nekoliko dokumenata iz kojih se također vidi postojanje problema s kriminalom na razini cijele “Krajine” (“Izvješće Odelenja bezbednosti Glavnog štaba SVK predsjedniku RSK”, str. 63 – 64; “Izvješće Odelenja bezbednosti Glavnom štabu SVK o razgovoru Borislava Mikelića, predsjednika Vlade RSK, i Rade Tanjge, ministra”, str. 232 – 233; “Telegram podrške pripadnika 18. korpusa SVK...”, str. 272 – 274).

Nadalje, iz dokumenata je vidljivo da je srpska strana kršila odredbe Zagrebačkoga sporazuma o razoružanju i određeni dio teškoga naoružanja i oklopništva držala skrivenim (“Zahtjev 50. pbr Komandi 15. korpusa SVK...”, str. 161) te da su incidenti s pripadnicima UNPROFOR-a bili nerijetka pojava (“Službena zabilješka sa sastanka ministra obrane RSK sa zapovjednicima UNPROFOR-a”, str. 181 – 184).

Knjiga završava nizom dokumenata o incidentima na autocesti kod Nove Gradiške, koji su Hrvatskoj bili povod za provedbu “Bljeska” i konačno oslobađanje okupiranoga teritorija zapadne Slavonije (“Obavijest Komande 18. korpusa SVK...”, str. 383 – 385; “Izvješće operativnog dežurstva Glavnom štabu SVK...”, str. 385 – 387; “Izvješće Glavnog štaba SVK Upravi bezbednosti Generalštaba VJ...”, str. 388 – 389; “Izvješće Komande 54. pbr Komandi 18. korpusa SVK...”, str. 389 – 391; “Izvješće Komande 18. korpusa Glavnom štabu SVK...”, str. 391 – 393).

IVAN MIHANOVIĆ

Josipa Maras Kraljević, Janja Sekula Gibač, ur., *Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (siječanj – travanj 1995.)* (Zagreb; Slavonski Brod: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata; Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Baranje i Srijema, 2014), 378 str.

Knjiga *Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (siječanj – travanj 1995.)* šesnaesta je po redu iz serije “Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995. – Dokumenti”. U ovom zajedničkom izdanju Hrvatskoga memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata i podružnice Hrvatskoga instituta za povijest iz Slavonskoga Broda kronološkim se slijedom donosi prijepis 112 dokumenata.

Knjiga započinje “Predgovorom” (str. 1 – 6) i popisom kratica (str. 7 – 8), a završava “Kazalom imena” (str. 371 – 374) i “Kazalom mjesta” (str. 375 – 378). U “Predgovoru” urednice donose osnovne podatke o izdanju. Dosadašnja praksa obrade dokumenta, radi omogućivanja njihova lakšega čitanja i boljega razumijevanja, nastavljena je i u ovom izdanju, uz napomenu da je zbog određenih netočnosti i neobjektivnosti stvaratelja gradiva potreban kritički pristup navedenim izvorima. U jedan od takvih zasigurno spada i “Poruka predsjednika RSK Milana Martića stanovništvu RSK...” (str. 21 – 22), koji je srpski narod opisao kao “najmnogoljudniji i najdržavotvorniji narod na Balkanu”.

Značajan broj dokumenata posvećen je izrazito lošem gospodarskom stanju u svim segmentima “Republike Srpske Krajine” (“RSK”), potom dezertiranju, nediscipliniranoj vojsci, manjku časnika i streljiva, kriminalu, krijumčarenju nafte i benzina (posebno nakon otvaranja autoceste kroz zapadnu Slavoniju). Takvoj su situaciji doprinijele i gospodarske sankcije međunarodne zajednice prema Saveznoj Republici Jugoslaviji i UNPROFOR-ove blokade graničnih prijelaza na Dunavu i kod Stare Gradiške (“Zahhtjev Ministarstva vanjskih poslova RSK...”, str. 332 – 333). Da bi spriječila “nedozvoljenu trgovinu” s 5. korpusom Armije Bosne i Hercegovine, zabilježen je i slučaj da je Srpska vojska Krajine (SVK) u blizini Tržačkih Raštela granatirala vlastito stanovništvo (“Obavijest SJB-a Slunj...”, str. 309 – 310). O općoj oskudici govori podatak da nakon otvaranja autoceste Zagreb – Lipovac u zapadnoj Slavoniji nije bilo prehrambenih artikala, a da su u malim količinama dolazili iz Republike Srpske (“Zapisnik s 33. sjednice Vlade RSK”, str. 151). Dodatni je pokazatelj financijske situacije u “RSK-u” i “Zapovijed ministra obrane za ilegalnu nabavu automobila za Ministarstvo obrane RSK” (str. 174 – 175), *čega su se troškovi trebali* opravdati preko poduzeća u Saveznoj Republici Jugoslaviji.

O krizi u naoružanju svjedoči i podatak iz “Zamolbe predsjednika RSK Milana Martića upućene srpskom patrijarhu Pavlu...” (str. 51) iz veljače 1995., koji kaže da je proizvodnja oružja pala na 10% mogućnosti te ga moli neka ponovno dopusti angažman nekoliko “episkopa” u prikupljanju pomoći u oružju po svijetu. O ulozi Srpske pravoslavne crkve tijekom Domovinskoga rata saznajemo i iz informacije da su neki najviši pravoslavni episkopi postali članovi savjetodavnoga tijela “predsjednika RSK-a” (“Obavijest Službe predsjednika RSK o susretu predsjednika Milana Martića s episkopom gornjokarlovačkim Nikanorom i episkopom dalmatinskim Longinom...”, str. 52).

Kao i u gradivu vojne provenijencije u prethodnom (petnaestom) izdanju, i u ovim je izvorima procijenjeno da je opcija napada hrvatskih snaga po cijeloj bojišnici manje moguća, a izglednijim se ocijenio napad na pojedinim pravcima. Vjerovalo se i da će “RSK” uspješno odbiti svaki napad bez obzira na razmjere agresije i da će im u tome pomoći deseci tisuća dragovoljaca iz drugih srpskih zemalja, a srpskom je stanovništvu Martić poručio neka ne strahuje “zbog pretnji i ratnih poklika iz Zagreba”, objašnjavajući to Tuđmanovim “ludilom” (“Poruka predsjednika RSK Milana Martića stanovništvu RSK...”, str. 22).

Nekoliko dokumenata svjedoči i o incidentima srpskoga stanovništva s UNPROFOR-om, točnije masovnim krađama vozila do takvih razmjera da je postojala opasnost za “normalno funkcionisanje UNPROFOR-a u Sektoru Sjever” (“Prosvjedno pismo Jurija Miakotnika...”, str. 10 – 11). Srpska je strana priznala krađu

pod izgovorom da su pripadnici UNPROFOR-a kradljivcima nanijeli nenadoknađenu štetu u prometnim nesrećama ("Popis otuđenih vozila UNPROFOR-a...", str. 44 – 45). Među aktivnostima UNPROFOR-a ističu se i intervencije zbog maltretiranja i napada lokalnih Srba na preostalo hrvatsko stanovništvo na okupiranom području, o čemu govori više dokumenata.

Vodstvo "RSK-a" posebno je zamjeralo Ujedinjenim narodima (UN) Rezoluciju 981 Vijeća sigurnosti UN-a i novi naziv misije – UNCRO (od 31. ožujka 1995.), smatrajući da taj naziv sadrži ili sugerira način rješavanja političkih pitanja Hrvatske i "RSK-a" ("Priopćenje za javnost ministra vanjskih poslova RSK...", str. 289; "Odluka VSO RSK o prihvaćanju produženja mandata ...", str. 343). "Republika Srpska Krajina" prihvatila je krajem travnja novi mandat mirovnih snaga UN-a uz odbacivanje dijela Rezolucije kojim se teritorij "RSK-a" tretira dijelom hrvatskoga teritorija, tražeći da novi mandat bude na principima Zagrebačkoga (29. ožujka 1994.) i Gospodarskoga sporazuma (2. prosinca 1994.) između Hrvatske i "RSK-a" ("Odluka VSO RSK...", str. 343 – 344). Jedan od važnijih dokumenata svakako je i "Uredba Vlade RSK o provedbi Gospodarskog sporazuma između RH i RSK" (str. 28), potpisana 2. prosinca 1994. godine.

O iskrenosti namjera vodstva pobunjenih Srba u pregovorima govori i "Zapovijed ministra obrane RSK Rade Tanjga..." (str. 20), u kojoj se zbog dolaska Mješovite komisije i provjere ispravnosti željezničke pruge Zagreb – Beograd naređuje 18. korpusu SVK-a da se dio pruge u "Zapadnoj Slavoniji" razminira samo za tu priliku, a potom ponovno minira. Za Tanjgu će u travnju Martić zahtijevati istragu zbog radnji koje su sadržavale "obilježja teških krivičnih djela..." ("Dopis Ureda predsjednika RSK...", str. 345 – 346).

Znatan prostor u knjizi posvećen je prijepisima tonskih zapisa sjednica "Skupštine RSK-a" ("Prijepis tonskog zapisa 1. izvanredne sjednice Skupštine RSK", str. 61 – 134; "Iz prijepisa tonskog zapisa 2. izvanrednog zasjedanja Skupštine RSK na kojoj se raspravljalo o političko-sigurnosnoj situaciji u zapadnoj Slavoniji", str. 154 – 169; "Prijepis tonskog zapisa nastavka 1. sjednice te 2. sjednice prvog redovnog zasjedanja Skupštine RSK", str. 249 – 283). Iz zapisnika 1. izvanredne sjednice "Skupštine RSK-a" od 8. veljače 1995. vide se potpuno različiti zahtjevi u vezi s UNPROFOR-ovom misijom: Hrvatska je početkom 1995. bila nezadovoljna i prijetila otkazivanjem mandata, a "RSK" je tražio njegov ostanak i prekid gospodarskih pregovora s Hrvatskom dok ona ne odustane od svojih zahtjeva u vezi s UNPROFOR-om. Tom su prilikom zabilježene i neke od poznatijih Martićevih izjava, poput one da "RSK" ne smije prihvatiti koncepciju "tzv. mirne reintegracije Krajine u Hrvatsku" jer: "Život u Hrvatskoj bio bi gori od svakog rata. Život u Hrvatskoj – zar bi to bio život?" Pritom je izrazio i mišljenje da je Hrvatska svjesna da "nema snage za radikalnu agresiju na RSK" i da u slučaju napada hrvatskih snaga računa na izravni angažman Vojske Jugoslavije i Vojske Republike Srpske. Nadalje, govorilo se o politici "predsjednika Vlade RSK-a" Borislava Mikelića, potpisivanju Zagrebačkoga sporazuma i višemjesečnim pregovorima o gospodarskim pitanjima u zapadnoj Slavoniji (autocesta, naftovod, vodoopskrba, električna energija), što je dovelo do potpisivanja Gospodarskoga sporazuma. Ponovno je izraženo razilaženje u političkim koncepcijama Martića i Mikelića te je zatražena njegova smjena, ali i ona predsjednika Srbije Slobodana Miloševića, koga je prvak Srpske radikalne stranke Vojislav Šešelj na prosvjedu u Kninu u ožujku 1995. nazvao "najvećim srp-

skim izdajnikom” (“Izješće Odsjeka bezbjednosti Komande 7. korpusa SVK”, str. 299 – 300), pruživši potporu Martiću. Martić je svoje razloge za Mikelićevu smjenu pravdao privrednim kriminalom “ogromnih razmjera” (“Dopis...”, str. 175 – 176). S druge strane, srpsko vodstvo istočne Slavonije davalo je potporu Mikeliću (“Priopćenje zastupnika Srpske demokratske stranke srpskih zemalja...”, str. 243), što dodatno govori o nejedinstvu srpske politike.

Opsegom i značajem, ali i lošim previđanjima, ističe se i “Procjena Republičkog štaba Civilne zaštite RSK o ugroženosti stanovništva te mogućnostima za zaštitu i evakuaciju tijekom oružanih sukoba” (str. 351 – 362) iz travnja 1995., gdje se, unatoč značajkama teritorija “RSK-a” i procijenjenim mogućnostima hrvatskih snaga, smatralo da je “ofanziva na cijelom frontu” manje moguća. Nekoliko dokumenata govori i o planovima za evakuaciju srpskoga stanovništva (od veljače 1995.) u nekoliko mjesnih zajednica na Kordunu sa smjerovima kretanja, imenovanjima nadležnih i uputama za postupanje u slučaju napada hrvatskih snaga.

Ovim su izdanjem javnosti postali dostupni dokumenti koji, među ostalim, upućuju i na glavne uzroke velikosrpske pobune i agresije na Hrvatsku: vodstvo “RSK-a” jasno kaže da je odbilo plan Z-4 jer bi, kako se smatralo, “RSK” bio reintegriran u Hrvatsku (“Zamolba predsjednika RSK Milana Martića...”, str. 51). U duhu slogana “svi Srbi u jednu državu” (str. 41), ujedinjenje “RSK-a” s Republikom Srpskom i ostvarenje srpske federacije smatralo se “temeljnim ciljem” vanjske politike “RSK-a” (“Odluka Skupštine RSK o provedbi ujedinjenja RSK s Republikom Srpskom...”, str. 49; “Odluka Narodne skupštine RS o prihvaćanju Projekta ostvarivanja srpske federacije...”, str. 333 – 334).

IVAN MIHANOVIĆ

Ivan Radoš, Željka Križe, ur., *Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (svibanj – kolovoz 1995.)* (Zagreb; Slavonski Brod: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata; Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Baranje i Srijema, 2015), 391 str.

Osamnaesta po redu knjiga iz serije “Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995. – Dokumenti” kronološkim slijedom donosi prijepis 104 dokumenta institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj iz razdoblja svibanj – kolovoz 1995. godine. U knjizi su, radi boljšega razumijevanja političkih prilika na srpskoj strani, navedeni i dijelovi transkripata nekoliko sjednica Vrhovnoga savjeta obrane Savezne Republike Jugoslavije (VSO SRJ), tj. Srbije. Izdanje započinje “Predgovorom” (str. 1 – 18) i popisom kratica (str. 19 – 22), a završava “Kazalom imena” (str. 377 – 384) i “Kazalom mjesta” (str. 385 – 391). U “Predgovoru” urednici sažeto iznose najupečatljivije dijelove izdanja. Dosadašnja praksa obrade dokumenata nastavljena je i u ovom izdanju, uz napomenu da je zbog određenih neobjektivnosti stvaratelja gradiva i netočnih teza